

ככר הירדן ועל תל קסילה בתוצאות הירקון¹²). בשטח זה לקוי הספר בחסר מחמת הפיגור הטכני בפירסומו.

עיון מעמיק בספר אינו נוח, מפני חוסר הערות וחוסר מראי-מקומות מפורטים. ופגם גדול בדרך ההרצאה, המטופלת בפרטים צדדיים שמקומם בהערות; החזרות הרבות, שסיבתן — לדברי המחבר — בדרך החלוקה של החומר לפרקים נפרדים, שכל אחד מהם, חוץ מהמבוא, דן באחת המתכות מכל בחינותיה (עמ' 2). מקילות על הקורא החובב אבל מכבידות על איש המקצוע. והרי בעיקרו נועד הספר לאנשי מקצוע.

מכל מקום עשוי ספרו של פורבס להיות ספר שימושי מועיל ומלא-עניין לכל חוקרי ארצות הקדם. גם החומר וגם שיטת העיבוד והביקורת יש בהם כדי לעורר בעיות חדשות ומחקר נוסף. אבל העיון בספר מקיף ורב-משקל זה מעיד, עד כמה מקוטע עדיין חקר המיטאלורגיה במזרח הקדום, ובעיקר מצד ערכו לגיאוגרפיה הכלכלית.

ש. אברמסקי

Israel Exploration Journal I (1951), p. 132; N. Glueck, *Explorations in Eastern Palestine* IV, Text, AASOR vol XXV, XXVIII, 1951; עמ' 231—232; 346, AASOR XVIII—XIX, עמ' 237—238.

ספריו של ד"ר שלמה גולדמאן על התנ"ך

Solomon Goldman, *The Book of Books: An Introduction* (The Book of Humân Destiny No. 1) XIII + 892 pp. Harper & Brothers, New York 1948

Idem, *In the Beginning* (The Book of Human Destiny No. 2) XIV + 459 pp Harper Brothers, New York 1949

לפנינו הספרים הראשונים של אחד המפעלים הגדולים בתחום חקר המקרא באמריקה. שנטל על שכמו אדם יחיד. סדרת הספרים על התנ"ך של ד"ר שלמה גולדמאן אינה פירוש לתנ"ך לפי המתכונת המקובלת. לפי תוכניתו של המחבר יהא כל כרך מוקדש לספר או לספרים אחרים מספרי המקרא. ובו יבוא, מלבד תרגום אנגלי חדש של פרקים נבחרים מאותו הספר או מאותם הספרים, דיון בשאלות העיקריות של הספר, כגון הרכב הספר וחיבורו, ועיונים ביריעה ההיסטורית, בלשון הספר וכיו"ב. וכנספחות בסוף הספר — הערות פרשניות וענייניות ומראי-מקומות ביבליוגרפיים. חלק הארי של כל כרך הוא הפרק שהמחבר מכנה אותו

בשם Echoes and Allusions, כלומר הדים ורמזות, ובו הוא מביא את מיטב הרעיונות והדעות שנתרקמו מסביב לספר הנידון בספרות העולמית מימי קדם ועד ימינו, ובדרך זו הוא מקפל בו את תמצית הפירושים וההסברים שנתפרשו והוסברו כתבי-הקודש במשך הדורות.

עד כאן יצאו לאור שני כרכים של הסדרה: כרך המבוא הכללי לכתבי-הקודש, וספר בראשית; ספר שמות עומד לצאת בקרוב. אין המחבר מתעטף באיצטלא של מדעיות יתרה ואין הוא מכביד על הקורא באפאראט מדעי מסובך. ארבה, הדברים אמורים בלשון ספרותית רהוטה, וכנראה זה גם הטעם שלא סומנו ההערות במספרים כגוף הספר, אלא הובאו בסוף הכרכים, כדי להקל על הקורא הבינוני. אבל שכרו זה של הקורא הבינוני יוצא בהפסדו של הקורא המעיין, שקשה לו להשיא את דעתו בכל שעה מן הפנים אל הנספחות.

עתים המחבר מביא את הדעות השונות שנאמרו בבעיה מסוימת ומתווכח עמהן. נראה לכותב הטורים האלה, שעיקר חשיבותו של הדיון אינו בניתוח הדעות, אלא בסינתזה שהמחבר מגיע אליה תוך שהוא מצביע על הדרכים המוליכות לפתרון, לפי דעתו. בתוך המבוכה והסבך שחקר המקרא שרוי בתוכם, יש תועלת מרובה בספרים כעין אלה, המשתדלים לפקח את הגל של הסברות והפירושים והצעות התיקונים והשינויים ולסייע בידי הקורא לעלות על דרך המלך. המחבר דוחה את ביקורת המקרא מבית-מדרשו של ולהיוזן בכללותיה ובפרטותיה. הוא נוטה לשיטת הביקורת המתונה, הידועות לקורא הישראלי מתוך מחקריהם של סגל, קאסוטו וקויפמן, והשפעתם של חוקרים אלה ניכרת בשני הכרכים שלפנינו.

שלא כרובם של המבואות והפירושים למקרא שקדמו לו, שעיקרם פרשנות בלשנית והיסטורית, מרבה המחבר לדון על הצד האסתיטי של התנ"ך. דבר זה בולט בייחוד בשני הפרקים הראשונים של המבוא, וגם בפרק על סגנונו של ספר בראשית. אף הוא מקצה מקום נכבד לריאליה של התנ"ך, ומשלב בדבריו גם את תוצאות המחקר הארכיאולוגי החדש, ודרכו זו פותחת לפניו פתח ראייה חדשה וכמה שאלות חשובות.

ועוד חידוש אחד בספריו של ד"ר גולדמאן, שאפשר והם החיבורים הלועזיים הראשונים שהוקצה בהם מקום נכבד לחקר המקרא שבלשון העברית. לא זו בלבד שהם מביאים את דברי הפרשנים היהודיים מימי התלמוד ואילך, אלא גם אצורה בהם בקיאות רבה בחקר המקרא העברי החדש. על-ידי כך נעשה המחבר שליח מצווה, המקרב את הישגי המדע העברי לחוגים רחבים, שהלשון העברית אינה שגורה בפייהם.

לא כאן המקום לדון בבעיות המרובות שהמחבר מעוררן בשני הכרכים המונחים לפנינו. אבל מן הראוי לרמוז על כמה דברים הראויים לציון. בכרך המבוא יש עניין מיוחד בפרק "פסל ומסכה", שבו מוחה ג. על הדעה הרווחת שאיסור הפיסול בישראל מעיד על אבותינו שהיתה הרגשם האיסיטיטית פגומה. המחבר רואה באיסור זה סייג בלבד שעשו קדמונינו לאמנות הפלאסטית שלא

תיגרר אחרי האליליות, אבל בדרך כלל לא מאס עם ישראל באמנות, כפי שמוכיחים התנ"ך גופו והחפירות הארכיאולוגיות.

מעניינת גם הסקירה על ביקורת המקרא, שהמחבר מרצה את תולדותיה בדברים שקולים, אגב הבלטת חלקם של המבקרים היהודיים מימי הביניים ועד היום (*). בכרך על ספר בראשית מעלה המחבר כמה וכמה סכרות הטעונות אישוש. בפרק על הרקע ההיסטורי של סיפורי בראשית הוא אומר, שארץ מכורתם של העברים היא ארץ חרן, ומכאן נדדו תרח ואברהם לאור-כשדים, ולאחר זמן שבו משם לחרן. אף ראוי לציון הדיון בשאלת חיבורו של ספר בראשית לאור העובדה, שכבר בימי האבות היה ידוע הכתב האלפביתי, גם אם נקבל את הנחתו של ג. שמלאכת הכתיבה היתה ידועה לאבותינו, אין להסיק מכאן, שסיפורי ספר בראשית לא נשתלשלו בדרך תהליך ממושך של מסירה מפה לפה. גם הדברים על הרקע ההיסטורי של פרק י"ד פשטניים מדי, ופרשה סבוכה זו עדיין צריכה חקירה יסודית חדשה לאור כל הידיעות שבידנו. על אף הליקויים הללו ודומיהם הכרך מלא עניין, והמחבר השכיל להשתמש בשפע החומר החדש, כגון תעודות נוזו ומארי, כדי להוכיח את אמיתות הרקע הכללי של סיפורי האבות. מבחינה זו יש בו בספר זה משום חוליה חשובה בתולדות הפרשנות של ספר בראשית, והוא מעיד על המפנה הגדול שחל בשנים האחרונות בהערכת אחד הספרים העיקריים במקרא. על כך יש לברך את המחבר ולאחל לו שיוכה להשלים את העבודה העצומה והברוכה שהתחיל בה.

א. מלמט

(* פרק זה יצא לאור גם בעברית בחוברת: "זרמים בביקורת המקרא", עיונים ת"ו, הוצאת המחלקה לעלית ילדים ונוער, ירושלים השי"א.